

МАТЕРІАЛИ ЩОДО ІСТОРІЇ СТАНОВЛЕННЯ ТРАДИЦІЙ КЛІНІЧНОГО ВИКЛАДАННЯ ВНУТРІШНЬОЇ МЕДИЦИНИ В УНІВЕРСИТЕТІ СВЯТОГО ВОЛОДИМИРА (частина 1)

М.І. Дзедман

Науково-виробничий центр
ТОВ «ЕРБІС»,
ПП «Лабораторія ЕРБІС»,
м. Київ

Резюме

Публікація присвячується історії заснування та становлення традицій клінічного викладання внутрішньої медицини на медичному факультеті Університету св. Володимира.

Ключові слова

Університет св. Володимира, традиції, клінічна медицина, внутрішня медицина, клінічне викладання.

Початок становленню одного з найяскравіших українських наукових клінічних осередків, що є загальновідомим як Київська школа внутрішньої медицини, було безпосередньо покладено відкриттям у 1841 році медичного факультету в Університеті св. Володимира. Таке довгоочікуване (аж на сьомий рік після заснування Університету) відкриття медичного факультету було «зерном, кинутим у благодатний ґрунт» [1-19].

Київський Імператорський Університет Святого Володимира на малюнку Тараса Шевченка 1846 року. Цю будівлю — «червоний» корпус — звели у стилі класицизму в 1837-1842 рр. Перед тим лекції читали в орендованих приватних кам'яницях на Печерську

© М.І. Дзедман

Медичні пізнання українців і глибокі змістовні традиції культури їх лікувальної справи сягають сивої давнини. Ці витоки знаходимо ще в петрогліфах «Кам'яної могили» (XII тисячоліття до н.е.) [20-22]. У стародавні часи на теренах українських земель відбулось становлення трьох різновидів медицини. В історичному вимірі етапність їх становлення та розквіт безпосередньо пов'язані з хрещенням Київської Русі: до — древньоаязичницька, після — монастирська, світсько-ремісничка та козацька медицина. Древньоаязичницька медицина започатковує **традиції ладування (забезпечення оптимального функціонування організму людини на принципах його природовідповідної чи екологічної поведінки) та вербального впливу**. Потім ці традиції стають невід'ємною частиною світогляду українців [23, 24]. Хрещення у 988 році Київської Русі запроваджує **плідну традицію інтеграції медичних пізнань язичницької доби та медичних надбань світу** [25, 26]. Щодо високого рівня стану лікарняної справи в Києві в часи Середньовіччя давайте згадаємо хоча б заснований на початку XII сторіччя у складі Києво-Печерської лаври князем-чернецем преподобним Миколою Святошою (правнук Ярослава Мудрого чернігівський князь Святослав Давидович) Микільський шпитальний («больницький») монастир [27-30].

За часів Середньовіччя потенціал традицій давньої української медицини та прогрес у розвитку лікарняної справи, який існував у Київській Русі, було використано сповна [31-32]. А от в подальшому про належне забезпечення закономір-

Національний історико-археологічний заповідник «Кам'яна Могила» — світова пам'ятка давньої культури в Україні поблизу Мелітополя смт Мирне у Запорізькій області понад річкою Молочною

Національний історико-археологічний заповідник «Кам'яна Могила» <http://www.stonegrave.org>

Бронзовий монумент святому преподобному Печерському чудодійнику, князю Святославу-Панкратію Давидовичу Чернігівському (Миколі Святоші) скульптора Є.І. Дерев'янка

ного та логічного переходу емпіричних медичних пізнань українського етносу на науковий ґрунт за умов бездержавності не могло бути й мови [33]. Остання спроба козацької старшини та гетьмана Кирила Розумовського у 1763-1764 роках перетворити Києво-Могилянську академію на університет і заснувати ще одного у Батурині зазнала повної невдачі. Зрештою, у тому ж 1764 році було остаточно ліквідовано навіть залишки Гетьманської автономії України.

І все ж у Києві, незважаючи на всі невдачі, вперто шукали можливості здійснювати належну підготовку фахівців із лікарської справи. У Києво-Могилянській академії в 1802 році було запроваджено курс медичних наук. Його керівником і першим викладачем став відомий український вчений-

Загальний вигляд Микільського шпитально-го монастиря в сьогодення

медик Опанас Масловський [34]. Та в 1817 році царський уряд не вагаючись ліквідує одну із найдавніших в Європі академій як світський навчальний заклад. Тоді, в 1827 році, доктор медицини, хірург Баранович Степан Прокопович пропонує Духовному собору Києво-Печерської лаври організувати аптеку та медичну школу й розпочати навчання фахівців за своїм профілем [35]. Цю пропозицію було прийнято, але тільки відносно заснування аптеки. То ж, для збереження ліків було дозволено виділити «келію ... в якій зробити дві шафи для зберігання медикаментів». Ось так і була започаткована така популярна в майбутньому Лаврська аптека. Але спроба заснувати медичну школу, на жаль, не була реалізована. У Києві до відкриття медичного факультету вже існувало дві лікувальні установи [36-38] — військовий шпиталь (заснований у 1755 році) і Кирилівська лікарня (відкрита 13 червня 1786 р.). При Київському військовому шпиталі з 1838 року вже діяла військово-фельдшерська школа [4]. Зрештою, 29 жовтня 1840 року було засноване одне із перших у Російській імперії Товариство Київських Лікарів [39-41]. Серед основних ініціаторів створення цього товариства були відомі київські лікарі А.Ф. Мерінг, К.Ф. Боссе та Л.Ф. Гротковський [3].

Сьогодні, вже з позиції історичної ретроспективи, можемо навести беззаперечний фактаж щедрого ужинку Київської школи внутрішньої медицини. Починаючи із середини XIX сторіччя на її зірковому небосхилі спалахують і незмінно зоріють здобутки клінічної медицини фундаментального значення: оригінальна концепція організації медичної освіти на засадах клінічної медицини [42-44], методична глибока ковзна пальпація органів черевної порожнини [45], вперше прижиттєво діагностований тромбоз вінцевих судин і детально описана його клінічна картина [6, 46], вперше прижиттєво описаний інфаркт легені [47], встановлені механізми утворення бронхіальних зліпків у пацієнтів із захворюваннями серця [48], розроблена універсальна класифікація хронічної серцево-судинної недостатності [49, 50], закладені гуманістичні засади медичної етики та деонтології [42, 51, 52], започаткування геронтології як науково-практичної галузі медицини [53] тощо. Сам факт становлення на перехресті різних культурних впливів за короткий в історичному вимірі проміжок часу такої результативної наукової клінічної школи внутрішньої медицини з чітко означеним власним системним підходом на засадах гуманістичних традицій є унікальним. У загальноцивілізаційному вимірі заснування Київської школи внутрішньої медицини було іще одним логічним і важливим поступом щодо становлення наукової клінічної медицини. **І він був успішно здійснений на благодатній київській землі на основі глибокої освітньо-культурної традиції.**

Чаша Гігеї — символ фармації

Посох Асклепія

Кадуцей або посох Гермеса

Червоний хрест — символ військової медичної служби

«Зірка життя» — символ служби швидкої медичної допомоги

Клінічна медицина є поняттям узагальненим і дуже широким, а її розмежування з іншими галузями медицини — досить умовним. На жаль, ситуація сьогодення така, що свого належного визнання і, потрібно відверто сказати, першочергового та титульного значення в медичній галузі вона так і не отримала. Це стосується абсолютно всіх аспектів її буття. Показово віддзеркалено всю недолугість суспільного іміджу клінічної медицини в традиції її знакової символіки. На превеликий жаль, медична символіка взагалі є неузгодженою на міжнародному рівні. Але клінічна медицина, на відміну, скажімо, хоча б від фармації, військової чи швидкої медичної служби, зовсім не має власної символіки. Інтерністи в істотному сенсі вимушені просто задовільнятися наведеними вище символами або знаковими зображеннями посохів Асклепія чи Гермеса. В основі останніх, між іншим, один і той же елемент. І, що вже зовсім недоречно, посох Гермеса, який більше відомий під назвою «кадуцей», є загальноновизнаним знаковим символом торгівлі. Тож, звичайно, можна дискутувати про доречність того чи іншого символу, але коли в галузі відсутня сама геральдична традиція, то це є дуже показовим. Це багато в чому свідчить про відношення до неї суспільства і, зрештою, самих працівників цієї галузі до себе.

Між тим, клінічна медицина є кінцевим та витонченим науково-прикладним розділом усього природознавства, і для неї, на відміну від усіх інших споріднених галузей, є властивою одна фундаментальна особливість. Вона потребує специфічного простору, в якому могли б органічно поєднуватися три види діяльності: лікування хворих, навчання студентів чи лікарів і наукові дослідження [54-60]. Назва такого простору — клініка

(нім. Klinik та лат. clinicē — шпиталь, лікарня; від грецького κλίνη — ложе та κλινική — лікування). У сучасному розумінні — це лікувально-науково-освітній заклад. І такий не потрібно плутати із сучасними клініками-назвами різноманітних, здебільшого невеликих, приватних лікувальних закладів. Увесь навчальний процес у лікувально-науково-освітньому закладі має характер клінічного викладання. Останнє полягає в тому, що після успішного проходження курсу теоретичних медичних дисциплін студенти (або лікарі, які проходять спеціалізацію чи стажування) не тільки слухають лекції, що супроводжуються демонстрацією хворих, а й засвоюють практичні навички, беруть активну та відповідальну участь в огляді й розборах хворих, нічних чергуваннях, операціях, самостійно курують хворих тощо. В основі наукової роботи в клініках лежить методологія спостережень та досліджень і сповідування аксіоми про те, що природу можна пізнати тільки шляхом накопичення досвідних знань, а суто теоретичні міркування й посилання на авторитети в цьому відношенні є недостатніми. Наявність повноцінної клінічної бази є однією з основних умов становлення наукової клінічної школи. Творились ці специфічні структури за конкретних історичних реалій, і в цьому процесі, звичайно ж, було все, що властиве взаємодії спільноти людей: злети й падіння людського духу, спадкоємність і протистояння традицій, відсутність взаєморозуміння та конструктивізм, велич гідності й нікчемності та обмеженість, взаємопідтримка, радість відкриттів і гіркота невдач. Але в кінцевому підсумку повноцінне творення належного клінічного простору стало локомотивом подальшого поступу медицини. Постання клінік і клінічних шкіл дозволило подолати цілком очевидний і, здавалось би, такий непорушний розрив між науковим дослідно-експериментальним методом і логікою натураліста й тогочасними рутинними можливостями обстеження хворого та лікарським мисленням.

Саме заснування клінічної медицини веде свій початок із другої половини XVII сторіччя. Здійснене воно було на основі організаційної структури європейської університетської інституції в період трансформації останньої із «докласичної» форми в «класичну». Саме в цей період у протестантських університетах започатковується очищення науки від догм і перехід від процесу передачі знань до наукового викладання. Це був надважливий крок, що відкривав можливість для заснування університетських клінік та наукових клінічних шкіл. Лікувальна справа вже давно потребувала невідкладної заміни безплідного теоретизування неупередженим спостереженням біля ліжка хворого й заснування клінічного викладання. Протягом усього XVIII століття клінічна медицина під науково-емпіричним стягом здійснює непростий,

але переможний шлях свого становлення. Він закінчився успішним реформуванням медичного освітнього процесу в європейських університетах із заснуванням клінічного викладання. Це був дуже динамічний процес. У другій половині XVIII сторіччя Лейденський університет втрачає свої передові позиції, а естафету поступу приймає Віденський університет. Останній першим в історії медичної освіти починає безпосередньо готувати лікарів з університетською освітою. Відповідно, його вихованці вже отримували не лише базові природничо-наукові знання в галузі медицини, а й засвоювали практичні навички лікарської справи в належному обсязі. У клініці Віденського університету, що стала провідним центром підготовки та вдосконалення європейських лікарів, вже були повно представлені всі три складові клінічної установи. Тож, поряд із навчальним і лікувальним процесами там вже виконувались і систематичні наукові дослідження, в яких брали участь і найбільш здібні студенти.

Впровадження методології клініко-описового (науково-емпіричного) пізнання в лікарську практику відкрило шлях до накопичення та систематизації наукових фактів. І тут визначним був також внесок «старої англійської школи». Тим часом реформа медичної освіти нарешті забезпечила впровадження клінічного викладання в європейських університетах. В європейських університетах успішно завершується становлення клінічних шкіл, і на початку XIX століття вже починається процес поступового переходу емпіричної клінічної медицини на шлях дослідно-наукового розвитку. У Німеччині завдяки успішній реалізації прогресивної ідеї щодо поєднання освітнього та науково-дослідного процесу найбільш вдало відбувається трансформація «докласичного» університету в його «класичну» модель. Переваги та можливості такої реалізації «університетської ідеї» дадуть у майбутньому ефективний інструмент швидкого поступу роз'єданого на дві окремі держави німецького етносу. Водночас війни та реформи революційної й наполеонівської Франції перекроюють карту та розбурхують Європу. Французька наука та освіта стрімко реформуються, а роль медичної столиці переходить до Парижа. Чинниками прогресу клінічної медицини стають такі методи дослідно-наукового пізнання, як клініко-морфологічні порівняння й фізикальне дослідження за допомогою пальпації, перкусії та аускультатії. Випускники університетів Європи вже не тільки отримували загальноосвітні знання відповідно до звання доктора медицини, а й володіли необхідними навичками фаху лікувальної справи.

Водночас у першій половині XIX сторіччя інтегративна взаємодія науково-емпіричного та науково-дослідного підходу вже формує розуміння

того, що діагноз, який ґрунтується тільки нехай навіть на найточнішому визначенні патологоанатомічних змін, також не може бути кінцевою метою клінічного дослідження. Це розуміння призводить до постійних і наполегливих спроб застосування в клінічних дослідженнях можливостей так званих лабораторно-інструментальних методів (що в сьогодення вже вимагає чіткої комплексної стандартизації). Зрозуміло, що такі вагомні результати поступу та швидке розширення можливостей підвищення фахового рівня лікаря настійно вимагали подальшого вдосконалення й організації системи медичної освіти. І прогресивну концепцію її реформування на основі інтеграції тогочасних вимог клінічної практики та передових ідей медичної науки було сформовано саме на новоствореному медичному факультеті Київського університету [42-44, 61]. Власне, заснування в Університеті св. Володимира здобуття медичної освіти на засадах клінічної медицини й стало основою успішності Київської школи терапевтів. Конкретика заснування клінічного викладання внутрішньої медицини в новоствореному університеті є цікавою та захоплюючою. Вона — невід'ємна частина загальноцивілізаційного культурно-освітнього поступу українців. Її витоки та становлення багаті традиціями, що творилось непересічними особистостями, одні з яких є широко популяризованими, а інші майже невідомими загалом.

Потрібно зазначити, що логіка історичних обставин хоча й суто ситуаційно, але дуже вдало визначила передумови та засади заснування медичного факультету Університету св. Володимира саме на тогочасних прогресивних науково-освітніх здобутках. Суттєвим є те, що на новостворений факультет, зрештою як і університет у цілому, були запрошені вихованці найрізноманітніших науково-педагогічних і клінічних шкіл. Дуже важливим було й те, що створення модерного медичного факультету було настійною необхідністю щодо забезпечення належного рівня всієї медичної галузі Російської імперії. Після поступу, досягнутого в університетах Європи у XIX сторіччі, в інших країнах з імперськими амбіціями (Англиї, Франції, Німеччині та Австрії) фаховий рівень підготовки спеціалістів із лікувальної справи цілком задовільняв їх запити. Якоїсь настійної потреби негайного реформування медичної освіти в них не було. Реалії ж Російської імперії були цілком протилежними. Дистанція в реформуванні її медичної освіти із запровадженням викладання клінічної медицини порівняно з Європою була значною. І, незважаючи на всі потуги, на кінець першої половини XIX сторіччя розрив між лікувальною практикою та університетською освітою на її теренах так і залишився не подоланим. При цьому у першій половині XIX сторіччя було засновано шість університетів, і освітній простір у Російській імперії вже

існував. Проблема полягала саме в невідповідній вимогам часу системі організації медичної освіти. Тож, ситуаційно, в одночасі, склались сприятливі передумови для поєднання в університетському просторі Російської імперії освітнього й науково-дослідного процесів і запровадження організації медичної освіти на основі клінічної медицини. Без узгодженого та гармонічного здійснення такого поєднання про будь-який суттєвий поступ не могло бути й мови. В європейських університетах клінічне викладання на той час було належно інтегровано в науково-педагогічний процес і вже потребувало чіткого визначення своєї ролі та місця в медичній освіті.

Зрозуміло, що складнощі з організацією функціонування університетів Російської імперії мали об'єктивний характер, відтворювали ментальність можновладців та глибинну суть її становлення. З іншого боку, необхідність адаптації університетів імперії до європейського освітнього простору була жорстко детермінованою та життєво необхідною [62]. За умов, коли мешканці інших анексованих Російською імперією європейських територій мали мовний і релігійний бар'єр із «природними росіянами», здійснювався безпрецедентний визиск освітнього ресурсу саме українських теренів. Заповзято вербувались кращі викладачі та випускники українських освітніх закладів, їм пропонувались найвищі в імперії церковні та урядові посади.

На українських теренах Російської імперії наприкінці XVIII сторіччя не було жодного вищого медичного навчального закладу. Тому для отримання вищої медичної освіти випускники Києво-Могилянської академії (Н. Амбодик-Максимович, М. Тереховський, Д. Самойлович, П. Погорецький, О. Шумлянський і багато інших — тільки в період із 1754 по 1768 рік із Києва виїхало понад 300 її спудеїв [6]) продовжують навчання за межами України. За період другої половини XVIII — початку XIX сторіч 44 випускники Києво-Могилянської академії були удостоєні докторського ступеня [63]. Із них: 32 захищались у західноєвропейських університетах, 4 — у Московському університеті, 4 — у Петербурзькій медико-хірургічній академії, 1 — у Віленській Медико-хірургічній академії. У 1812-1822 роках у Петербурзькій медико-хірургічній академії троє вихованців Києво-Могилянської академії були удостоєні докторського ступеня взагалі без захисту дисертацій. Якщо зважити на те, що, за даними Василя Плюща [64], у XVIII сторіччі (від року 1702 по 1800) докторські дисертації з медицини загалом захистили 62 українці, то можемо констатувати, що їх лівова частина є вихованцями Києво-Могилянської академії. Але за відсутності можливостей реалізувати себе в Україні переважна їх більшість залишалась і працювала у вищих навчальних закладах Росії та

Європи. У Російській імперії вихованці Києво-Могилянської академії стають фундаторами [65] таких медичних наук, як акушерство, фармакологія, педіатрія, епідеміологія, мікроскопічна анатомія, й були видатними організаторами науково-дослідного й викладацького процесів.

Російська імперія для подолання мовного бар'єру та успішного здійснення інтеграції в європейський освітній простір активно використовувала також і потенціал університетів анексованих територій Польщі та Прибалтики. Та вкрай наляканий польським повстанням 1830-1831 рр. царський уряд був змушений негайно ліквідувати Вільнюський та Варшавський університети і навіть наважився на відкриття в Києві Імператорського Університету Святого Володимира. Для українства це було здійснення мрії й надія на культурне відродження, а для царського уряду намагання «вписати» за непростих історичних реалій імперію Романових в європейський контекст через псевдонаукову концепцію «Древнерусского государства» [1, 66-71]. Відкриттю університету передувало масове закриття заснованих здебільшого на польській освітній традиції 245 шкіл, зокрема й Волинського (Кременецького) ліцею. Ці навчальні заклади й після колонізації Російською імперією Польщі продовжували відігравати важливу роль у продовженні ополячення Правобережної України [1]. Громадськості, наляканий жорстоким придушенням польського повстання 1830-1831 років, було нав'язано візію, згідно з якою відкриття університету в Києві потрібно сприймати як дарунок від російської влади та добру волю самодержця Миколи I. Ректором університету уряд призначив професора Московського університету українського походження Михайла Максимовича. До його приїзду на чолі університетського правління стояв Максим Берлінський, найстаріший київський історик, вихованець Київської Академії [66, 67].

Згідно з офіційним актом, заснований на польській освітній традиції Волинський ліцей не закривався, а переростав в університет. Для відкриття новоствореного університету також частково була залучена матеріальна база та інтелектуальний потенціал Віленського (Вільнюського) університету. Заснування нового університету здійснювалось за рахунок коштів, що планувалися на відкриття Інституту правознавства в Києві та ліцею в Орші. Окрім виділених субсидій, серед них були і кошти, зібрані шляхтою Київської губернії, та особисті пожертви купця П.Г. Демидова [41]. В Університеті св. Володимира одразу було взято курс на підготовку кадрів урядової бюрократії та вчителів для Правобережної України, бо лояльність місцевих мешканців та чиновників польського походження не викликала в імперії вже жодної довіри. Серед професорського складу новоствореного закладу спершу пере-

Панорама архітектурного комплексу будівель Кременецького ліцею впродовж сторіч

важали найбільш лояльні викладачі Волинського ліцею. Але після викриття осередку «Співдружності польського народу» Шимона Конарського та арештів її членів навіть цю професуру було звільнено з Київського університету й переведено впродовж 1838-1839 рр. в інші навчальні заклади. Університет із березня по вересень 1839 року був закритий [1, 66-68, 70, 71]. Все це відбувалось за відсутності підтримки ідей польської самоідентифікації серед переважної більшості населення Правобережної України. Українці прагнули та сповідували ідеї слов'янської взаємності, але воліли відчувати себе самодостатніми. Іще боліли рани, нанесені українському самоусвідомленню, й живими були в народній пам'яті спогади про національний гніт у часи Речі Посполитої.

Загалом, у політичному сенсі створення нового центру вищої освіти в стародавньому Києві мало своїм результатом наслідки, багато в чому протилежні задумам царського уряду. Вже на початку 40-х років XIX ст. Київ із його молодим університетом стає осередком українського культурно-освітнього життя. На перехресті різних культурних впливів, на ґрунті, такому багатому історичними споминами, прокидається українська національна думка і поширюються ідеї слов'янської взаємності. Хоча основну масу студентів і викладачів Київського університету св. Володимира складали вихідці із по-

лонізованої та зросійщеної шляхти, ті з них, хто не забув свого українського походження, чия пам'ять розбудила «Історія Русів», і чия свідомість вже формувалась під впливом «Енеїди» І. Котляревського та творів харківських романтиків, стали творити нову українську національно-політичну думку. Молоді викладачі університету та студенти засновують таємний гурток «Київська молодь», який стає ідейною та організаційною передтечею створеного наприкінці 1845 — на початку 1846 років Кирило-Мефодіївського братства — найвідомішого українського політичного товариства наприкінці 40-х років XIX ст. Принципово важливим було те, що Кирило-Мефодіївське братство стало самостійним і самобутнім політичним формуванням, яке організаційно не підпорядковувалося, а ідеологічно не повторювало політичних настанов жодної із загальноросійських суспільних течій. Особлива жорстокість, з якою царським режимом було покарано членів братства, засвідчила те, що відродження української національно-політичної ідеї в контексті слов'янської взаємності сприймається ним як смертельна небезпека для Російської імперії.

Тим часом невідповідність вимогам часу вищої медичної освіти в Російській імперії набирала все більш загрозливого характеру. Наприкінці 40-х років царський уряд вже був змушений поспішати з відкриттям медичного факультету в Київському університеті. Тож, 4 грудня 1840 року, не дочекавшись закриття Віленської медико-хірургічної академії й навіть незважаючи на те, що Рада Університету своїм рішенням від 21 червня 1840 року вважала за можливе заснувати медичний факультет тільки з 1842-1843 академічного року (після зведення власного приміщення), остаточно приймається рішення про його відкриття в 1841-1842 навчальному році. Для здійснення організаційної роботи щодо його заснування 7 грудня 1840 року безпосередньо Міністерством народної освіти був призначений перший професор новостворюваного факультету, доктор медицини, хірург Караваєв Володимир Панасович [1-3]. На відкриття медичного факультету в Київському університеті вже покладалась особливі надії [12]. І в цьому випадку в реформуванні системи медичної освіти імперії планувалось «испробовать ... возможность примѣненія къ Россіи порядковъ нѣмецкихъ университетовъ» [1, с. 300-301]. Три наступні призначення здійснювались у 1841 році до початку навчального року вже поспіхом і знову ж таки безпосередньо Міністерством народної освіти імперії. 28 травня отримує призначення анатом М.І. Козлов, 29 липня терапевт Ф.С. Цицурін та акушер І.К. Крамаренко [1]. На їхні плечі (окрім Івана Климентійовича Крамаренка, що трагічно помер у Празі в 1844 році) і лягли основні організаційні турботи із заснування медичного факультету. В.П. Караваєв і Ф.С. Цицурін були пер-

Виконавче креслення головного фасаду будинку Університету Святого Володимира. Автор В.І. Беретті, 1842 р. Копія. ЦДАМЛМ України. Ф. 236, оп. 1, од. зб. 3, арк. 71

шими деканами медичного факультету, а М.І. Козлов здебільшого займався організацією кафедр.

Щодо організації клінічного викладання внутрішньої медицини, то потрібно зауважити таке. Згідно із чинним тоді університетським статутом 1835 року, серед 10 затверджених кафедр медичного факультету окремої кафедри терапії взагалі не передбачалось. Цікавим є й те, що в записці Ради Університету св. Володимира, складеної ще в серпні 1840 року, все ж зазначалась крайня необхідність створення окремої кафедри терапії [2, 3]. І для реформування ще був час, оскільки викладання клінічних дисциплін починалось на старших курсах.

Заняття на медичному факультеті розпочались у пристосованих приміщеннях. Спочатку вони проходили у винайнятому в полковника Фреймана трьохповерховому будинку на Лютеранській вулиці. Радою Університету (між іншим, зі згоди генерал-губернатора) було резонно запропоновано взагалі не розміщати медичний факультет в основній будівлі університету й після її зведення. Зважаючи на специфіку діяльності медичного факультету, цілком обґрунтовано визнавалось за доцільне звести для нього окремі приміщення. І це можна було зробити недалеко від головного університетського корпусу на місці військових продовольчих складів. Однак міністр народної освіти імперії С.С. Уваров категорично відкинув таку вартісну можливість. Архітектор В.І. Беретті було зобов'язано внести всі необхідні зміни в проект будівництва для розташування медичного факультету в головному університетському корпусі. І в результа-

Міністр народної освіти граф С.С. Уваров

ті медичний факультет аж 40 років буде знаходитись у непристосованих приміщеннях. Звичайно, це завдало шкоди діяльності всього Університету св. Володимира [1]. Показовою в цьому відношенні є передісторія зведення в Києві одного з найкращих на той час анатомічних театрів [4, с. 30].

Із уведенням в експлуатацію новозбудованого головного університетського корпусу анатомічний театр (чотири кімнати) був розташований на його нижньому поверсі, а на другому — виділені три учбові кімнати для викладання нормальної та патологічної анатомії. На всі скарги з приводу незручностей відповідь була стандартною: Університет обмежений у кошторисі. Але, дякуючи винахідливості професора О.П. Вальтера, кошти знайшлись. Втомившись від безнадії, дотепний Олександр Петрович знаходить беззаперечний аргумент щодо необхідності зведення окремого приміщення для анатомічного театру. Він просто розпорядився не виносити трупи в льодник і залишити відчиненими двері та вікна в учбових приміщеннях. Сморід одразу переконав ректора й Раду Університету в необхідності побудови окремої будівлі для анатомічного театру. І вже в 1853 році будівництво анатомічного театру за проектом Олександра Вікентійовича Беретті (сина Беретті В.І.) було завершено.

Звичайно, незручності в непристосованих приміщеннях були особливо суттєвими в діяльності

Анатомічний театр Київського університету св. Володимира (1910 р.)

Натепер у приміщенні анатомічного театру розміщений Національний музей медицини України

університетських факультетських клінік і, відповідно, в здійсненні клінічного викладання. Щодо мотивації досвідченого імперського чиновника міністра народної освіти графа С.С. Уварова, то вона є цілком зрозумілою. Він просто під тиском загрозливих обставини зі станом медичної галузі намагався для «... приведення в совершенное устройство преподавания врачебных наук ... сосредоточить в двух главных местах, именно в Москве для северной части Империи и в Киеве для южной, средства к образованию врачей...». І, потрібно віддати належне Сергію Семеновичу, він віртуозно сприяв застосуванню в реформуванні медичної освіти передового європейського досвіду. Він отримав високого ґатунку європейську освіту в Геттінгенському університеті. Відповідно, був добре знайомий із прогресивною ідеєю «класичного» європейського університету щодо поєднання освітнього та науково-дослідного процесу. Але виходець із родини з глибоким золотоординським корінням [69], граф С.С. Уваров був безмежно відданий російському самодержавству й розглядав будь-який науково-освітній центр насамперед як адміністративно-колегіальну установу для управління іншими навчальними закладами округу. Це він самовпевнено й пихато сказав: «Університет св. Володимира — моє творіння. Але я першим ліквідую його, якщо він не виконуватиме своєї мети ... поширювати російську освіту й російську національність на ополячених землях Західної Росії». Про значення та роль університетських клінік у медичній освіті імперії граф С.С. Уваров просто не знав, а значить — не розумів і не усвідомлював їх першочерговості. **Ось так була закладе-**

Професор І.М. Фёнберг

Професор Е.Е. Мірам

Великий двір Вільнюського університету з видом на костел Святих Іоанів у середині XIX сторіччя

Великий двір Вільнюського університету з вежою обсерваторії наприкінці XVIII сторіччя і в сьогодення

на недолуга традиція остаточного принципу матеріального забезпечення університетських клінік. Як це не парадоксально, але вона виявилась на диво живучою. І по сьогоднішній день проблема університетських клінік є «камнем спотикання» в діяльності Київської школи внутрішньої медицини.

Для створення хоч якоїсь незначної матеріальної бази новоствореного факультету було заплановано приєднання в 1842 році до Університету св. Володимира Віленської медико-хірургічної академії. Щоправда, в процесі організації йому було передано тільки частину її обладнання та бібліотеки. Переведені доктори медицини І.М. Фонберг (професор хімії), Е.Е Мірам (професор анатомії та фізіології) та І.Ф. Леонов (професор державного лікароведення) привнесли на новостворений університет багаті традиції вищої медичної школи Вільнюського — одного з найстаріших (заснованого в 1579 році) європейських

науково-педагогічних центрів [1, 19, 72]. І це багато в чому сприяло швидкому налагодженню якісної організації медичного освітнього процесу в Університеті св. Володимира. І все ж безпосереднього відношення до запровадження викладання клінічної медицини це не мало.

Нові статут і штати Університету св. Володимира було введено тільки через рік (з 15 липня 1842 р.) після відкриття медичного факультету [73]. На жаль, далеко не всі пропозиції Ради Університету було враховано, але загалом там були започатковані й прогресивні нововведення. Щодо викладання внутрішньої медицини важливим було те, що згідно з новим статутом окремо виділялися кафедра загальної терапії та лікарського красномовства з курсами токсикології, мінеральних вод і рецептури, а кафедра сімїотики об'єднувалася з терапевтичною клінікою. Відмітимо й те, що в Московському університеті для вдосконалення викладання клінічної медицини замість кафедри патології, терапії та клініки в 1836 році вже було засновано дві окремі: приватної патології та терапії (яка безпосередньо не була пов'язана з клінічною базою) та сімїотики й терапевтичної клініки. А в 1846 році за чергового реформування клінічного викладання на медичному факультеті Московського університету здійснюється поділ клінік на факультетські та шпитальні.

У Російській імперії підбором викладацьких кадрів для медичних факультетів тоді займався Тимчасовий медичний комітет Міністерства освіти. Відомий своїми прогресивними ідея-

Статут та штати Імператорського Університету Святого Володимира

ми та симпатіями до «южно-западної частини» Російської імперії член Тимчасового медичного комітету, а згодом (у 1858-1861 рр.) й опікун Київського навчального округу, професор М.І. Пирогов із самих витоків створення нового медичного факультету в Університеті св. Володимира бере активну участь у вирішенні його кадрових та організаційних питань. Його бажання, щоб медичний факультет у Києві став взірцем для інших університетів імперії, було щирим. **Тож саме він і заклав плідну традицію первинної спадкоємності викладацького складу новоствореного медичного факультету Університету св. Володимира найдавнішим європейським медичним школам.** Зважаючи на авторитет Миколи Івановича, більшість призначених керівників новостворених кафедр були вихованцями чи докторантами «німецького університету» в Дерпті того періоду, коли він там навчався та завідував кафедрою. Серед них А.В. Краваєв, М.І. Козлов, В.В. Беккер, Ф.С. Цицурін, І.К. Крамаренко, О.П. Вальтер. Усі вони також навчались і пройшли стажування в клініках кращих університетів Європи. **Так було покладено початок заснуванню в Київській науковій медичній школі плідної традиції інтеграції досягнень світових медичних шкіл. Почалась вона із заснування науково-педагогічного процесу на медичному факультеті Університету св. Володимира вихованцями найдавніших європейських медичних шкіл. Ця традиція була особливо значущою в становленні Київської школи внутрішньої медицини.**

Уже в 1842 році, за дорученням Ради Університету, професор М.І. Козлов, завідувач кафедри фізіологічної анатомії з мікрографією, організував об'єднану кафедру загальної терапії та лікарського красномовства з курсами токсикології, мінеральних вод і рецептури. Екстраординарним професором цієї кафедри в 1843 р. було призначено фармаколога Василя Васильови-

Професор М.І. Пирогов

Професор В.П. Караваяєв

Професор М.І. Козлов

Професор О.П. Вальтер

ча Беккера, який і завідував нею до 1859 року. Проте, незважаючи на присутність у назві дефініції «загальна терапія», насправді цю кафедру все ж не можна вважати першою кафедрою внутрішньої медицини. Її спадкоємницею та, відповідно, продовженням у сьогоденні є кафедра фармакології із курсом клінічної фармакології. А початок безпосередньому клінічному викладанню внутрішньої медицини в Університеті Святого Володимира покладає заснована на його медичному факультеті в 1844 році кафедра терапевтичної клініки із семіотикою.

Дерптський університет (головний корпус), літографія 1860 року

Сьогодні Тартуський університет (*Universität Dorpat* — нім., 1802-1893 рр., *Юрьевский* — рос., 1893-1918 рр. та *Tartu Ülikool* — ест. із 1918 р.) є одним із найстаріших вищих навчальних закладів в Естонії і входить в асоціацію університетів Європи

Спочатку посаду директора університетської терапевтичної клініки та очільника відповідної кафедри було запропоновано Августу-Фрідріху Мерінгу (старший брат майбутнього відомого київського професора Ф.Ф. Мерінга, у той час був особистим лікарем тодішнього київського генерал-губернатора Бібікова Д.Г.) [5, с. 12-13]. Так що традиція первинної вихідної спадкоємності викладацького складу медичного факультету Університету св. Володимира з вихованців Дерптської та Вільнюської медичної школи щодо внутрішньої медицини могла бути й порушеною. На щастя, цього не сталося. До честі Августа-Фрідріха він категорично відмовився від цієї посади. Будучи досвідченим лікарем-практиком старої школи, він розважливо вирішив, що не зможе гідно виконувати обов'язки очільника університетської клініки. Очевидно, він резонно вважав, що на зломі становлення клінічної медицини недостатньо володіє знаннями щодо нового клініко-анатомічного напрямку в терапії. На момент пропозиції А.-Ф. Мерінгу виповнилось 37 років. Незважаючи на такий гідний для наслідування вчинок Августа Фрідріховича, мусимо визнати, що **недолуга традиція вирішення кадрових та організаційних питань медичної галузі можливо-владцями (та й лікарями, що їх курують), виходячи із власних, а не суспільних інтересів, збереглась і натепер.**

Волею провидіння всі тяготи організаційної й первинної навчально-методичної роботи із заснування клінічного викладання внутрішньої медицини на новоствореному факультеті випали на долю першого київського професора-терапевта Федора Степановича Цицуріна. Він був єдиним, хто на той час в Університеті св. Володимира мав для цього належну фахову підготовку. Цей вихованець медичного факультету Харківського університету та Професорського інституту Дерптського університету не мав високих покровителів і спад-

кового високого аристократичного родоводу. Зате він мав шляхетну лицарську вдачу та неймовірну жагу до знань, а ще був одержимим у науково-дослідному пізнанні. Він пройшов ретельний вишкіл у кращих університетських клініках Європи у провідних інтерністів Йоганна Лукаса Шьонлейна, Йозефа Шкоди, Габрієля Андраля, Жана Батіста Буйо, Огюста Франсуа Шомеля, Армана Труссо та інших видатних клініцистів [74]. Потрібно відмітити й те, що в професора-терапевта Ф.С. Цицуріна, на відміну від його багатьох університетських колег-викладачів, окрім академічного був і належний досвід практичної лікарської діяльності. У виданій Харківською медичною управою 24 листопада 1839 року рекомендації-свідоцтві № 983 його фаховий рівень оцінюється дуже схвально [1]. А ще він знав історію медицини й розумів логіку її поступу. Федір Степанович писався своїм родоводом. Він із гордістю стверджував: «...Патологічна Анатомія своїми сьогоденними досягненнями та популярністю ... зобов'язана Слов'янському племені. Рокитанський та Колечка ... спільними працями підняли Патологічну Анатомію до ступеня Науки» [75]. Тож саме йому й було до снаги запровадити клінічне викладання на основі інтеграції тодішніх модерних здобутків європейської медичної науки та кращих її надбань у Російській імперії. Творчий шлях першого київського професора-терапевта Федора Степановича Цицуріна досить детально викладений у монографії, виданій до 200-річчя його народин [61], тож на його звитязі як Родоначалника Київської школи внутрішньої медицини можемо в подальшому зупинитися досить коротко.

Професор Ф.С. Цицурін

Список використаної літератури

1. Владимирский-Буданов М.Ф. История Императорского Университета св. Владимира [Текст] / М.Ф. Владимирский-Буданов. — К.: Тип. Имп. ун-та св. Владимира, 1884. — Т. 1. — 674 с.
2. 150 лет Киевскому медицинскому институту [Текст] / Под ред. акад. АМН СССР Е.И. Гончарука. — К.: Здоров'я, 1991. — 264 с.
3. 160 років Національному медичному університету ім. О.О. Богомольця [Текст] / За ред. Є.Г. Гончарука. — К.: Століття, 2001. — 367 с.
4. Бойчак М.П. История Киевского военного госпиталя. Киевский госпиталь — учебная и научная база медицинского факультета Университета Св. Владимира и Киевского медицинского института [Текст] / М.П. Бойчак. — К.: Пресса Украины, 2005. — 752 с.
5. Аронов Г.Ю., Пелешук А.П. Легенди і бувальщина київської медицини (люди, факти, події, документи). — К.: Століття, 2001. — 304 с.
6. Бурчинский Г.И. Киевская школа терапевтов [Текст] / Г.И. Бурчинский, В.Г. Передерий. — К.: Вища шк., 1991. — 115 с.
7. Передерий В.Г. Настоящие врачи: Из истории кафедры факультетской терапии № 1 Национального медицинского университета [Текст] / В.Г. Передерий, В.П. Шипулин. — Нац. мед. ун-т им. А.А. Богомольца. — К.: [б. в.], 2001. — 165 с.
8. Труды Первого съезда российских терапевтов (Москва, 19-23 декабря 1909 г.) / Под ред. В.А. Воробьева, М.П. Кончаловского. — 1910.

9. Шуліпенко І.М. Київська терапевтична школа. Історія виникнення і розвитку [Текст] / І.М. Шуліпенко // *Внутрішня медицина*. — 2007. — № 1. — С. 95-99.
10. Дзедман М.І. Історичні передумови виникнення та становлення Київської школи терапевтів [Текст] / М.І. Дзедман // *Науковий вісник Національного Медичного університету імені О.О. Богомольця*. — 2009. — № 2-3. — С. 198-209.
11. Свінціцький А.С. Феномен академічної школи Вадима Миколайовича Іванова [Текст] / А.С. Свінціцький, М.І. Дзедман, Г.В. Шило. — К.: Т-во «Знання» України, 2009. — 179 с.
12. Сточик А.М. Московський університет в реформі вищого медичного образования 40-60-х годов XIX века: монографія [Текст] / А.М. Сточик, М.А. Пальцев, С.Н. Затравкин. — М.: Шико, 2004. — 287 с.
13. Макаренко І.М., Полякова І.М. Біографічний словарь заведуючих кафедрами и профессорів Киевского медичного інститута (1841-1991) [Текст] / І.М. Макаренко, І.М. Полякова. — К.: Здоров'я, 1991. — 160 с.
14. Макаренко І.М., Полякова І.М. Біографічний довідник заведувачів кафедр та професорів Національного медичного університету ім. О.О. Богомольця (1841-2001) [Текст] / І.М. Макаренко, І.М. Полякова. — К.: Століття, 2001. — 208 с.
15. Москаленко В.Ф., Полякова І.М. Біографічний словник заведувачів кафедр та професорів Національного медичного університету імені О.О. Богомольця (1841-2006) Університету Св. Володимира. — К.: Книга плюс, 2006. — 304 с.
16. Декани медичного факультету Університету Св. Володимира (Національного медичного університету імені О.О. Богомольця). 1841-1919: Біографічні нариси та бібліографія. [Текст] / В.Г. Коляденко, Я.В. Цехмістер, О.П. Яворовський, І.М. Полякова / За ред. академіка НАМН України, проф. В.Ф. Москаленка. — К.: ВД «Авіцена», 2011. — 152 с.
17. Біографічний словник заведувачів кафедр та професорів від медичного факультету Університету Св. Володимира до Національного медичного університету імені О.О. Богомольця, 1841-2011. У 2 кн. Кн. 1. Вчені медичного факультету Університету Св. Володимира — засновники вітчизняної медицини та вищої медичної школи (1841-1919): короткі біогр. нариси та бібліогр. [Текст] / В.Ф. Москаленко, Я.В. Цехмістер, І.М. Полякова; за ред. В.Ф. Москаленка. — К.: ВД «Авіцена», 2011. — 256 с.: іл.
18. Біографічний словник заведувачів кафедр та професорів від медичного факультету Університету Св. Володимира до Національного медичного університету імені О.О. Богомольця, 1841-2011. У 2 кн. Кн. 2. Національний медичний університет імені О.О. Богомольця: традиції розвитку (1921-2011): біогр. слов. [Текст] / В.Ф. Москаленко, Я.В. Цехмістер, І.М. Полякова; за ред. В.Ф. Москаленка. — К.: ВД «Авіцена», 2011. — 340 с.: іл.
19. Пелешук А.П. Спогади київського професора медицини [Текст] / А.П. Пелешук. — К.: Наукова думка, 2003. — 95 с.
20. Публікації о Каменній Могили [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://ru.stonegrave.org/publics?lang>
21. Кам'яна Могила — сакральна територія древніх [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.spadok.org.ua/svyatylyscha/kam-yana-mogyla-sakralna-terytoriya-drevnich>
22. Михайлов Б.Д. Кам'яна Могила — світова пам'ятка стародавньої культури в Україні: фотоальбом [Текст] / Б.Д. Михайлов. — К.: Такі Справи, 2003. — 152 с.
23. Нечуй-Левицький І. Світогляд українського народу: Ескіз української міфології [Текст] / І. Нечуй-Левицький. — Львів, 1876.
24. Ефименко Г.Г. Сборник малорусских заклинаний [Текст] / Г.Г. Ефименко. — М., 1874.
25. Васильев К.Г. Крещение Руси и его значение для формирования медицинских знаний у древних славян [Текст] / К.Г. Васильев // *Журнал Академії медичних наук України*. — 2000. — № 1, т. 6. — С. 200-204.
26. Устав Святого князя Володимира, крестившаго Руськую землю, о церковных судах [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.textbooks.net.ua/content/view/865/17/>
27. КиєвоПечерській Патерік или сказанія о житіи и подвигахъ Святіхъ Угодникъвъ КиєвоПечерской Лаврі [Текст] / Репринт. воспр. издья 1903 г. — К.: Либідь, 1991. — 256 с.
28. Повість временных лет [Текст] // Библиотека литературы Древней Руси. Т. 1. — СПб, 1997 (по списку Ипатьевской летописи).
29. Маринжа Лук'ян. Медицина в Київській державі (продовження) [Текст] / Лук'ян Маринжа // *Здоров'я України*. — 2010. — № 2 (231). — С. 58.
30. Микільський Больницький монастир; [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://www.kplavra.kiev.ua/Mikilskij_Bolnickij_monastir.html
31. Дзедман М.І. Деякі історичні передумови особливостей розвитку української медицини та її інтеграції у духовно-матеріальну культуру [Текст] / М.І. Дзедман, А.П. Пелешук // *Мат. наук. — практи. конф. «Медицина і українська культура»*. — К.: ВУЛТ-ЦММ України, 1993. — С. 103-106.
32. Дзедман М.І. Витоки традицій української медицини та передумови її інтеграції в матеріально-духовну культуру в стародавню добу та середньовіччя [Текст] / М.І. Дзедман // *Практикуючий лікар*. — 2012. — № 1. — С. 74-83.
33. Дзедман М.І. Традиція триєдності лікувального процесу в українській медицині (частина 1) [Текст] / М.І. Дзедман // *Практикуючий лікар*. — 2015. — № 4. — С. 63-73.
34. Ганіткевич Ярослав. Український медичний календар на 2012 рік. Наукове товариство ім. Шевченка. Онлайн-журнал Товариства [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://ntsh.org/content/hanitkevych-yaroslav-ukrayinskyu-medychnyu-kalendar-na-2012-rik>
35. Презентація «Лікувальна практика у Києво-Печерській лаврі» [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://www.emaze.com/@AOZOTIRC/>
36. Історія медицини [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.logos.biz.ua/proj/medoz/medycyna-002.pdf>
37. Ціборовський О.М. Найстаріша лікарня Києва — Кирилівська: шлях від богадільні до губернської земської лікарні [Текст] / О.М. Ціборовський, В.М. Сорока // *Україна. Здоров'я нації*. — 2015. — № 4 (36). — С. 130-136.
38. Національний військово-медичний клінічний центр [Електронний ресурс] / Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Національний_військово-медичний_клінічний_центр#.D0.9A.D0.B8.D1.97.D0.B2.D1.81.D1.8C.D0.BA.D0.B8.D0.B9_.D0.B2.D1.96.D0.B9.D1.81.D1.8C.D0.BA.D0.BE.D0.B2.D0.B8.D0.B9_.D0.B3.D0.BE.D1.81.D0.BF.D1.96.D1.82.D0.B0.D0.BB.D1.8C_.D0.B2_XVIII.C2.A0.E2.80.94_XIX_.D1.81.D1.82.D0.BE.D0.BB.D1.96.D1.82.D1.82.D1.8F.D1
39. Товариство київських лікарів [Текст] / Українська радянська енциклопедія. — [2-е вид.]. — К.: Головна редакція УРЕ, 1984. — Т. 11, кн. 1. — С. 277.
40. Демуз І.О. Наукові товариства на теренах України XIX — початку XX ст.: полілог учених і епох: монографія [Текст] / І.О. Демуз. — Переяслав-Хмельницький: ФОРМ-Лукшевич О.М., 2014. — 681 с.
41. Кушик М.Л. Роль медичних товариств в Україні в другій половині XIX — початку XX ст. [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://www.rusnauka.com/32_DWS_2008/Istoria/36734.doc.htm
42. Цицурич, Ф.С. Вступленіє въ курсъ частной терапіи, семіотики и клиники внутреннихъ болъзней [Текст] / Ф.С. Цицурич // *Журналъ Министерства Народнаго Просвѣщенія*. — 1845. — Ч. XLV. — С. 130-168.
43. Акцентована тема: Маніфест медицини [Текст] // *Практикуючий лікар*. — 2014. — № 2. — С. 5-25.
44. Дзедман М.І. Федір Степанович Цицурич: погляд крізь сторіччя на постать першого київського професора-терапевта (частина IV) [Текст] / М.І. Дзедман // *Практикуючий лікар*. — 2014. — № 4. — С. 111-123.
45. Образцов В.П. Избранные труды [Текст] / В.П. Образцов. — Государственное медицинское издательство УССР. — К., 1950. — 307 с.
46. Образцов В.П. К симптоматологии и диагностике тромбоза венечных артерий сердца [Текст] / В.П. Образцов, Н.Д. Стражеско // *Труды I съезда русских врачей*. — М., 1910. — С. 26-47.
47. Фещенко Ю.І. Корифей української медицини — академік Феофіл Гаврилович Яновський (До 150-річчя від дня народження Ф.Г. Яновського) [Текст] / Ю.І. Фещенко, В.М. Мельник, А.М. Приходько // *Український пульмонологічний журнал*. — 2010. — № 2. — С. 5-11.
48. Яновський Ф.Г. К распространительному значению бронхиальных слепков [Текст] / Ф.Г. Яновский // *Русский врач*. — 1902. — № 49. — С. 1-10.
49. Василенко В.Х. Класифікація недостаточности кровообращения [Текст] / В.Х. Василенко // *В кн.: Серд.-сосуд. недостат. и леч. ее физ. метод.* — Одесса, 1936. — С. 42-45.
50. Коваленко В.М. Академік Стражеско та його нащадки [Текст] / В.М. Коваленко, В.М. Корнацький. — К.: Четверта хвиля, 2003. — 179 с.

51. Аронов Г.Е. Феофил Гаврилович Яновський [Текст] / Г.Е. Аронов. — К.: Наук. думка, 1988. — 144 с.
52. Кундїй Ж.П. Інтерпретація педагогічних поглядів вітчизняних лікарів кінця XIX — початку XX століття на проблеми сучасної медичної освіти [Текст] / Ж.П. Кундїй // Вісник Черкаського університету. — 2015. — № 34 (367). — С. 77-84.
53. Чеботарев Д.Ф. Воспоминания (К 100-летию со дня рождения и 50-летию Института геронтологии АМН Украины / Сост. О.В. Коркушко, В.Б. Шатило. — К.: ИПЦ АЛКОН НАН Украины, 2008. — 304 с.
54. Потэн К. Происхождение клиники [Текст]: Клинические лекции. Пер. с франц. / К. Потэн. — СПб, 1897.
55. Сточик А.М. Клиническое преподавание во Франции в первой половине XIX века [Текст] / А.М. Сточик, С.Н. Затравкин, А.А. Сточик // Клин. мед. — 1999. — № 8. — С. 62-70.
56. Бородулин В.И. Лекция 4. Медицина в России в 17-18-м веках [Электронный ресурс] / В.И. Бородулин. — Режим доступа: http://www.historymed.ru/training_aids/lectures/index_page4.php
57. Бородулин В.И. История клинической медицины от истоков до середины 19-го века. Лекции [Текст] / В.И. Бородулин. — М.: ОАО Издательство «Медицина», 2008. — 180 с.
58. Труссо Арман. Клинические лекции: Пер. с 4 испр. и доп. изд. [Текст] / Арман Труссо; под ред. д-ра мед. Ю.Т. Чудновского, ассист. Терапевт. Клиники проф. Боткина. Т. 1-3. — Санкт-Петербург: тип. А. Сергеев. — Т. 2. — 1874. — 956 с.
59. Василенко В.Х. Введение в клинику внутренних болезней [Текст] / В.Х. Василенко. — АМН СССР. — М: Медицина, 1985. — 256 с.
60. Бородулин В.И. Клиническая медицина: от истоков до 20-го века [Текст] / В.И. Бородулин; Российское общество историков медицины. — М., 2015. — 504 с.
61. Дзєман М.І. Цицурін Федір Степанович: погляд крізь сторіччя (дискурс про спадкоємність традицій клінічної медицини до 200-річного ювілею Родоначальника Київської школи терапевтів) [Текст] / М.І. Дзєман. — К.: Медкнига, 2015. — 228 с.
62. Андреев А.Ю. Российские университеты XVIII — первой половины XIX века в контексте университетской истории Европы [Текст] / А.Ю. Андреев. — М.: Знак, 2009. — 640 с.
63. Верхратський С.А. Історія медицини. — 3-є вид., випр. і доп. [Текст] / С.А. Верхратський. — К.: Вища шк., 1983. — 384 с.
64. Плющ Василь. Українські вчені медики 18-го століття [Текст] / Василь Плющ // Лікарський вісник. — 1958. — 10. — С. 7-12.
65. Плющ Василь. Українці — творці медичної освіти у Росії [Текст] / Василь Плющ // Лікарський Вісник. — 1967. — Ч. 3 (46); 1967. — Ч. 4 (47).
66. Щербина В. Спроби організації наукової історичної праці в Києві у І п. XIX ст. [Текст] / В. Щербина // Україна. — К., 1929. — Кн. 32. — С. 10.
67. Автушенко І.Б. З історії заснування Київського національного університету імені Тараса Шевченка [Електронний ресурс] / І.Б. Автушенко // Збірник наукових праць НТУ, 2009. — Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/natural/vntu/2009_19_2/pdf/79.pdf
68. Шандра В. Вибір на все життя. Тарас Шевченко й Університет св. Володимира в Києві [Текст] / Валентина Шандра // «Україна Інкогніта». — 2006. — № 63.
69. Білінський В.Б. Країна Моксель або Московія: Роман-дослідження (книга II), 3-є видання [Текст] / В.Б. Білінський. — К.: Видавництво ім. Олени Теліги, 2011. — 315 с.
70. Історія Київського університету. 1834-1959: до 125-річчя з дня існування [Текст] / Відп. ред. Олександр Захарович Жмудський. — К.: Видавництво Київського університету ім. Т.Г. Шевченка, 1959. — 628 с.
71. Київський університет відкрили для «соединения польского юношества с русским» [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://gazeta.ua/articles/history-journal/_kiyivskij-universitet-vidkrili-dlya-soedineniya-polskogo-yunoshestva-s-russkim/570919
72. Источник знаний (Виленьский университет) [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.sb.by/vilnius-vilnya/article/istochnik-znaniy-11072015.html>
73. Уставъ и Штатъ Университета Св. Владимира и Штатъ Управления Киевскимъ Учебнымъ Округомъ [Текст] // Журналъ Министерства Народнаго Просвѣщенія. — 1842. — Ч. XXXV, розд. I. — С. 37-65.
74. Дзєман М.І. Федір Степанович Цицурін: погляд крізь сторіччя на постать першого київського професора-терапевта (частина II) [Текст] / М.І. Дзєман // Практикуючий лікар. — 2014. — № 1. — С. 106-115.
75. Цицурін Ф.С. Донесеніє доктора медицини Цицурина, Г. Министру Народнаго Просвѣщенія, изъ Вѣны, отъ 6 Августа 1842 года [Текст] / Ф.С. Цицурін // Журналъ Министерства Народнаго Просвѣщенія. — 1843. — Ч. XXXVII, розд. IV. — С. 75-98.

Надійшла до редакції 24.05.2016

MATERIALS CONCERNING HISTORY OF FORMATION OF INTERNAL MEDICINE CLINICAL TEACHING TRADITIONS AT SAINT VOLODYMYR UNIVERSITY (part 1)

M.I. Dzeman

Summary

The publication is dedicated to the history of foundation and formation of internal medicine clinical teaching traditions at the Faculty of Medicine of St. Volodymyr University.

Keywords: St. Volodymyr University, traditions, clinical medicine, internal medicine, clinical teaching.